

Árpád-kori királyi oklevelek említései 1339. évi okiratokban*

Dolgozatunkban néhány olyan Árpád-kori uralkodói diplomára szeretnénk felhívni a figyelmet, amelyekre az Anjou-kori Oklevéltár XXIII. kötetének¹ készítése közben bukkantunk, és amelyek nem (illetve az első oklevél esetében csak az általunk megtaláltnál rövidebb említésben) lelhetők fel a Szentpétery Imre és Borsa Iván által összeállított kritikai jegyzékben.² Sajnos, e diplomák nem átiratok, „csupán” említések formájában maradtak fenn, de reméljük, hogy az Árpád-kori uralkodói oklevelek listájához még e néhány apróbb eredménnyel is érdemes hozzájárulunk.

I. A vasvári káptalan 1339. június 8-i keltezésű privilégiuma³ szerint a káptalan előtt Kadar fia Budur fia: János (a maga és fiai: Miklós és István nevében), valamint ezen Kadar fia Miklós fia: László, csehimindszenti (*Pogh*) nemesek a Vasvár megyei Csehi (*Cheh*) nevű birtokukat eladták Osl nembeli Osl fiának: Domokos mesternek. E birtokot Kadar fiai: Mihály, Arnold és Miklós [IV.] László királytól kapták szolgálataikért, illetve mivel *frater*-ük: Jurk a Szent Korona szolgálatában halt meg. Az erről szóló privilégium a birtok határait is tartalmazta, s az eladás során a csehimindszenti nemesek ezen privilégiumot és az ezt megerősítő [III.] András király-privilégiumot is átadták Domokos mesternek: „...*possessionem eorum Cheh vocatam per eorum priores videlicet Mychaelem, Arnoldum et Nicolaum filios Kadar pro ipsorum meritoris servitiis eciam pro morte Jurk fratris eorundem, qui pro fidelitate Sancte Corone debita in exhibicione fidelium servitiorum suorum extitit interemptus, a domino Ladizlao rege Hungarie felicis memorie aquisitam et optentam, sub huiusdem metis et terminis, quibus ipsis per eundem dominum regem data, donata extitit et collata, sicut series ipsius donacionis et limitaciones eiusdem possessionis in privilegio predicti domini Ladizlai regis plenius continetur ... vendiderunt et dederunt nobili et magnifico viro magistro Dominico filio Osl de genere Osl ... privilegium predicti domini Ladizlai regis cuius vigore ipsam possessionem habuerunt et*

* A tanulmány elkészítéséhez szükséges kutatásokat az OTKA F 026425 számú pályázata támogatta.

¹ Anjou-kori Oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. Praeside Julio Kristó, adiuvantibus Ladislao Blazovich, Geisa Érszegi, Francisco Makk. (A továbbiakban: Anjou-oklt.) XXIII. (1339.) Szerk.: Piti Ferenc. Budapest-Szeged, 1999.

² Az Árpád-házi királyok okleveleinck kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critica-diplomatica. I-II. Budapest, 1923-1987. (A továbbiakban: Reg. Arp.)

³ Anjou-oklt. XXIII. 340. szám.

tenuerunt et aliud privilegium Andree regis pie recordacionis confirmatorium prescripti privilegii Ladizlai regis ad manus prescripti magistri Dominicii filii Osl dederunt et tradiderunt coram nobis."

A Reg. Arp. ezzel kapcsolatosan a 2580. szám alatt IV. László három, 1275 előtt kiadott oklevelének említését közli, amelyek beszámolnak arról, hogy az uralkodó a vasvári vár Csehi (*Chehy*) nevű földjét Kadar fiának: Mihálynak, majd annak örökös nélküli halála után Osl bán fiának: Jakab *comes*-nek, utóbb pedig ezen Mihály testvéreinek adta. E három említést Rög. Arp. a 2669. számú, hamis IV. László-oklevélből közli, amely szerint a király ismét elvette Csehit Mihály testvéreitől, és újfent ezen Jakabnak adta.

A három említés közül (amely okleveleket azonban Reg. Arp. nem tekinti hamisaknak) az első minden bizonnyal azonos a vasvári káptalan kiadványában említettel. Am úgy véltük, hogy mivel eredetije nem maradt fenn, és főleg mivel az 1339. évi szöveg több információt árul el, mint az 1275. évi, célszerű (és lehetséges) az 1339-es oklevélkeret alapján egy bővebb regesztát közölni ezen IV. László-privilegiumról.

Az 1275. évi oklevél hamisságát (ti., hogy Csehi ismét Jakabhoz került) egyébként további adatok is bizonyíthatják. Egy 1312. évi oklevélben és egy 1314. évi határjárás során⁴ Kadar fiai: Miklós és Budur mint csehimindszenti (*Pug, Pogh*) nemesek szerepelnek, és nagy valószínűséggel (bár ezt ezen utóbbi oklevél nem mondja ki) övék a határjárásban említett Csehi birtok is – e feltételezést pedig 1339. évi oklevelünk erősíti, hiszen ebben éppen ezen Budur és Miklós fia: János adták el Csehi birtokot.

A IV. László-privilegium regesztája tehát a következő:

(1272–1275 között)

IV. László király privilegiális oklevelében Kadar fiainak: Mihálynak, Arnoldnak és Miklósnak adományozta a vasvári vár Csehi nevű birtokát nevezettek szolgálataiért, illetve mivel frater-ük: Jurk a Szent Korona szolgálatában halt meg. A privilegium a birtok határait is tartalmazta.

2. Az 1339. évi oklevél annyiban is többet nyújt az 1275. évi keretnél, hogy megemlíti egy (teljesen nyilvánvalóan III.) András király-féle átíró oklevelet (a latin szöveget l. fentebb). Ennek viszont a Reg. Arp.-ban nincs nyoma (hiszen a Reg. Arp. az 1275. évi oklevél eredetije alapján hozza az említett regesztákat és nem az 1339. évi okiratról). A megerősítés is arra utal, hogy Csehi birtokosai 1275-től valóban Kadar örökösei voltak és nem az Osl nembeliek. Ezen, eddig ismeretlen III. András-privilegium említésének regesztája tehát a következő:

⁴ Anjou-oklt. III. (1311–1314.) Szerk.: Kristó Gyula. Budapest–Szeged, 1994. 277. és 876. számok.

(1290–1301 között)

III. András király privilégiumában Kadar fiai részére megerősíti IV. László király 1272–1275. között kelt privilégiumát [Csehi birtok tárgyában].

3. A zágrábi káptalan 1339. június 14-én kelt oklevelében Zagoria-i Gatal fiai: Miklós és György Zagoria birtok egy bizonyos részét némi pénzösszegért Zagoria-i János fiának: Jakabnak hagyták.⁵ E részt egykor Gatal László király adományából birtokolta, miként ez az uralkodó Gatal-nak kibocsátott privilégiumából kitűnik: „*predictus Gatal ex collacione domini Ladizlai regis obtineret, ut patet per suum privilegium sibi concessum.*”

Noha László néven uralkodott Magyarországon a cseh Vencel is,⁶ mégis inkább arra hajlunk, hogy itt egy IV. László-korabeli adománylevélről van szó.

A Gatal-nemzetség birtokai zömében Sopron megyében feküdtek, de a nemzetség leágazásai révén birtokos volt Vas, Zala, Somogy, Nyitra és Zemplén megyékben,⁷ illetőleg, mint Zagoria mutatja, a délvidéken is.⁸

Karácsonyi János a IV. László-kori Gatal-ra az első adatot 1278-ból idézi, ahol fogott bíróként szerepel.⁹ Két fia: Ivánka és László 1292-től tűnnek fel: a győri káptalan 1292. november 29-i oklevele szerint a Sopron megyei Gatal fia: Ivánka a káptalan előtt Purpah birtokot megvásárolta Buzád nembeli Arnoldtól, a maga és frater uterinus-a: László személyében.¹⁰ István soproni várnagy 1296 körül Gatal fiait: Ivánkát és Lászlót Miklós bán fia: László ellen pervesztesnek nyilvánította.¹¹ Az újudvari konvent 1301. november 29-i oklevele Gatal ezen fiait nevezi meg bizonyos Buzád nembeliek ellenében.¹²

⁵ Anjou-oklt. XXIII. 354. szám.

⁶ Korai Magyar Történeti Lexikon (9–14. század). Főszerk.: Kristó Gyula, szerk.: Engel Pál és Makk Ferenc. Budapest, 1994. 724–725. (A vonatkozó szócikk Kristó Gyula munkája.)

⁷ Wertner Mór: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I. Temesvár, 1891. 235–239.; Stessel József: Rou vára és a Gatal nemzetség Sopronvármegyében. Századok 31 (1897) 404–413.; Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. II. Bp. 1901. 3–7. (A továbbiakban: Karácsonyi II.); Liskay Bálint: A Gathal-nemzetség zemplénavármegyei elágazása. Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez 10 (1904) 2–4, 36–37, 67–70.

⁸ Az Engel Pál által összeállított, a középkori Magyarország helynévanyagát tartalmazó kézirat szerint Zagoria (Zagorja) Kőrös megyében feküdt. Ezúton mondok köszönetet Engel professzor úrnak, hogy ezen, az Anjou-kori Oklevéltár szerzőinck eljuttatott munkáját e dolgozat megírásakor használhattam, különös tekintettel a délvidéki helynevek azonosításához.

⁹ Karácsonyi II. 5.

¹⁰ Wenzel Gusztáv: Árpádkori új okmánytár. X. Budapest, 1873. 87–88. (Purpah — Fekete-város — ma Purbach am Neusiedler See Ausztriában.)

¹¹ Sopron vármegye története. Oklevéltár I. Szerk.: Nagy Imre. Sopron, 1889. 60–61. (A továbbiakban: Sopron vm. I.)

¹² Anjoukori Okmánytár. I. Szerk.: Nagy Imre. Budapest, 1878. 19. (a továbbiakban: AO.); Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. III. (1301–1327.) Bearbeitet von Imtraut Lindeck-Pozza. Wien-

A győri káptalan 1325. május 3-i oklevele már azon adatok sorát nyitja meg, amelyek ezen Gatal unokáit is megnevezik. Eszerint Gatal *comes* fia: László és az ő fiai: Gergely és Miklós, illetve László fivérének, Ivánkának a fia: András kérésére a káptalan átírta saját 1292. február 24-i oklevelét, amelyben Gatal fiai megkapták Osl nembeli Gergely özvegyétől a Sopron megyei *Bwzd* birtokot.¹³ Nagymartoni Pál országbíró 1330. január 16-i oklevele szerint Gatal fia: László és ennek fiai: Gergely és Miklós, illetve Ivánka fia: András álltak perben két, *Endred* nevű szomszédos Sopron megyei birtok ügyében Geuse *comes*-szel.¹⁴ Szintén Nagymartoni Pál 1332. május 10-i oklevele arról szól, hogy Kolon-i Pető keresettel élt Gatal fia: László, ennek fiai: Gergely és Miklós, valamint László fivérének, Ivánkának a fia: András ellen *Zeek*, *Scenthpeter* és *Chakan* birtokok miatt.¹⁵ Ezen adatsort I. Károly király 1334. február 20-i oklevelével zárhatjuk, amely szerint az uralkodó Nagymartoni Pálnak és *frater*-ének: Lőrincnek adta a Sopron megyei *Endred* birtokot, amely szomszédos volt Gatal fia: László, ennek fiai: Gergely és Miklós, valamint Ivánka fia: András szintén *Endred* nevű földjével.¹⁶

A források emellett említenek egy Gatal-t ezen időszakból, akinek azonban nem Lászlót és Ivánkát jelölik fiaival, hanem Miklóst és Györgyöt. Köcski Sándor országbíró 1325. január 28-i oklevele szerint Gatal fia: Miklós a kő káptalan előtt tett más nemesekkel együtt tanúbizonytságot a *Dyrsy* birtokon levő rész ügyében.¹⁷ A császári káptalan 1335. február 9-i oklevele arról szól, hogy Gatal nembeli Miklós fia: László *Rachicha*-i földjét eladta Beke fiainak.¹⁸ (Itt tehát már ezen Gatal unokája — László — is feltűnik.) A sort 1339. évi oklevelünk zárja, amely megnevezi Gatal másik fiát Miklós mellett: Györgyöt.

Csábító lenne arra gondolni, hogy e két Gatal (akiket Karácsonyi és Wertner külön-külön tüntett fel) azonos személy, illetve hogy a négy fiú (László és Ivánka, illetve Miklós és György) pedig testvérek voltak — s ezzel Karácsonyi és Wertner

Köln–Graz, 1979. 7. (a továbbiakban: Bgl.); Anjou-oklt. I. Szerk.: Kristó Gyula. Budapest–Szeged, 1990. 122. szám.

¹³ Bgl. III. 197.; Anjou-oklt. IX. (1325.) Szerk.: Géczy Lajos. Budapest–Szeged, 1997. 172. szám. (*Bwzd* ma Fertőboz település.)

¹⁴ Bgl. IV. (1328–1342.) Bearbeitet von Irmtraut Lindeck-Pozza. Wien–Köln–Graz, 1985. 64–66. (*Endred* ma Fertőendréd település.)

¹⁵ Sopron vm. I. 128–129.; Bgl. IV. 114–115. (*Zeck* ma Pirichendorf, *Chakan* — Fertőfőhéregyháza — ma Donnerskirchen, mindkettő Ausztriában. *Scenthpeter* — Mosonszentpéter — Mosonszentjánossal egyesített település.)

¹⁶ Bgl. IV. 166–167. (*Endred*-re l. fentebb, 14. jegyzet.)

¹⁷ AO. II. Szerk.: Nagy Imre. Budapest, 1881. 177–178.; Anjou-oklt. IX. 28. szám. *Dyrsy*-t a Valkó megyei *Derzzsel* véljük azonosnak, ami a mai Jovanovac (Horvátország) területén feküdt.

¹⁸ AO. III. Szerk.: Nagy Imre. Budapest, 1883. 131–132. A Kőrös megyei *Rachicha* (*Racica*) — Szentistván — ma Staro Stefanje Horvátországban.

genelógiai tábláit így módosítva új eredményt felmutatni. Ennek azonban el-
lentmondanak a következő kronológiai, illetve birtoklokalizálási megfontolások.

Ivánka és László apjának 1278. évi fogottbírói feltűnése mutatja, hogy e Gatal már ekkor jogilag cselekvőképes volt. Ha csak húsz éves generációs ciklusokkal számolunk is, Gatal legkorábban az 1250-es évek második felében születhetett. Az kétségtelen a források alapján, hogy László és Ivánka az ő fiai voltak, azonban Miklós 1325., illetve György 1339. évi (ismereteink szerinti) első előfordulásai azt feltételezik (még ha figyelembe vesszük azt is, miszerint már korábban is elérhették a felnőtt kort, csupán oklevél nem említi őket), hogy Miklós 1305., György pedig 1320 körül születhetett. Ekkor eszerint Gatal-nak már mintegy 45–50, illetve 60–65 évesnek kellett lennie. Ezt, különösen pedig György ilyen kései nemzését nem tartjuk túlzottan valószínűnek. Miklós és György Gatal nevű apja tehát véleményünk szerint sem lehet azonos ezek alapján Ivánka és László Gatal nevű apjával.

Másrészt a forrásokban Ivánka és László következetesen nyugat-magyarországi (Sopron és Moson megyei), míg Miklós és György délvidéki birtokok esetében fordulnak elő. Ez szintén amellet szólhat, hogy a két Gatal nem azonos. Az egyikük (Sopron és Moson megyében birtokos) fiai, illetve unokái voltak Ivánka és László, illetve Gergely, Miklós és András, a másik Gatal pedig a Dráva-Száva között rendelkezett birtokkal, és Miklós mellett volt egy György nevű fia is (akit azonban sem Karácsonyi, sem Wertner nem említi, tekintve, hogy ezen 1339. évi oklevelet nem használták), illetve előbbtől egy László nevű unokája.

Véleményünk szerint ezen utóbbi Gatal kapta meg Zagoria birtok egy részét IV. László királytól. A fiak előfordulásait és IV. László uralkodásának időpontját összevetve ezen Gatal (tehát Miklós és György apja) 1270 körül születhetett, a birtokadományt pedig nem sokkal 1290 előtt kaphatta. Fiait tehát kb. 35, illetve 45 évesen nemzhette, amit még elképzelhetőnek tartunk.

A két Gatal viszonyát, akik Wertnernél és Karácsonyinnál is külön szerepelnek, a kevés adat miatt nem tudjuk megválaszolni. László és Ivánka nagyapja Péter volt,¹⁹ Miklós és György nagyapjának neve azonban ismeretlen. Karácsonyi táblázatában ugyan szerepel egy újabb Gatal 1328. évi adattal, akinek apja Gergely volt,²⁰ ám ezen kései adat miatt e Gatal nem lehet azonos Miklós és György apjával, Péter és Gergely pedig nem lehetnek testvérek. Mindenesetre a Gatal-nemzetség ezen ágának délvidéki birtoklása ezek szerint már az Árpád-korból megfigyelhető: ez megtörténhetett egy (mára oklevélben fenn nem maradt) birtokosztály révén is, de az sem lehetetlen, hogy talán éppen IV. László adománya alapozta meg a Gatal-nemzetség ezen ágának Dráva-Száva-közi birtoklását.

Mindezen megfontolásokon túl azért is IV. László oklevelének tekintjük ezen privilégiumot, mivel a 14. század eleji trónharcok idején a délvidéken inkább

¹⁹ Karácsonyi II. 4.

²⁰ Uo.

Károly Róbert élvezett támogatottságot Vencel-Lászlóval szemben,²¹ így Vencel Dráva-Száva-közi birtokadományozását²² sem tartjuk valószínűnek. Ezen, eddig ismeretlen privilégium regesztája az elmondottak alapján tehát a következő lehet:

(1290 körül)

IV. László király privilegiális oklevelével Gatal-nak adományozta a Zagoria nevű birtok bizonyos részét.

²¹ Engel Pál-Kristó Gyula-Kubinyi András: Magyarország története 1301-1526. Budapest, 1998. 45-47. (A vonatkozó rész Kristó Gyula munkája.)

²² A Vencel magyarországi uralkodását lefedő Anjou-oklt. I. kötetében sem találtunk adatot erre.

Ferenc Piti

Relics of royal charters of the Árpád era in documents dating from 1339

A considerable number of mediaeval Hungarian charters did not survive in their original form, but their contents are preserved in references. During the preparation of the archives of the Angevin era, among documents dating from 1339, new relics of charters of the Árpád era came to light.

This study gives an account of these documents which were issued by members of the ruling Árpád dynasty: Kings Ladislaus IV and Andrew III. The author publishes and reconstructs the contents of these charters on the basis of subsequent references.